Ivana Kolářová

Vyjadřování emocionálních prožitků jako jeden z motivů výstavby povídek J. Čepa a K. Schulze

Povídková tvorba ***J. Čepa*** bývá srovnávána s tvorbou jeho současníků – *J. Durycha*[1] , popř. i *J. Demla*[2]. Hodnocení Čepova přístupu k postavám krátkých próz však dává možnost srovnání s krátkými prózami jeho dalšího současníka katolické orientace – ***K. Schulze***. Nabízí je charakteristika Schulzova slovesného umění vyjádřená slovy L. Soldána: *„Právě láska k bídě tohoto světa, k jeho ubožákům, bezprizorným a žebrákům patřila k základním stimulům při zrodu náboženské víry Karla Schulze, při jeho konverzi ke katolictví"*[3]; *„Jestliže jako vyznavač poetismu chtěl Schulz nacházet a demonstrovat novou krásu civilizace a exotiky (přestože ‚novou', přece je vnější), jde mu nyní o objevování, odkrývání a ve shodě s katolickým vyznáním doslova ‚zjevování' krásy vnitřní, duchovní. Ano, bezpochyby je to leckdy hledání krásy ‚šklebu', nalézání krásy přímo bizarní. Nutno však neztrácet ze zřetele, že prostředkem i cílem stává se tu symbolika krásy, zdůraznění její pomíjivosti, gesta krásy, lomu, záblesku krásy v šedi reality"*[4]. K. Schulz často postihuje především intenzivní emocionální zážitky svých postav, v nichž někdy splývá vnímání reálných jevů na straně jedné a zdánlivost a snové představy na straně druhé. Důraz na vnitřní prožívání člověka je nápadný i v po-

[1] Med, J.: Jan Čep. Básník jitřního zraku, List pro literaturu 1990, č. 4, s. 8.
[2] Zacha, E.: Slovo o Janu Čepovi, Proglas 1990, č. 2, s. 104–105.
[3] Soldán, L.: Doslov, in: Schulz, K.: Tvář neznámého a jiné prózy, Třebíč-Rosice u Brna 1998, s. 212.
[4] Tamtéž, s. 213–214.

vídkách *J. Čepa*,[5] jeho hrdinové se někdy dostávají až do zajetí silných pocitů osamělosti, stesku a úzkosti[6]. P. Hora poukázal na skutečnost, že J. Čep využívá obrazných emocionálně zabarvených výrazů a nevyhýbá se ani slovům zabarveným pejorativně (*kolohnát, hovado, chamraď, fláma, fiflena, coura, šmudla, bestie, šlumpna, ksichty, fakani, hafan*...); jejich negativní vyznění v textu vyvažují eufemismy, např. *vracel se nepříliš časně*; *mdlým odleskem kalných jiter*; *nenašel kliku napoprvé.*[7]

Negativní citové zabarvení jednotlivých jazykových prostředků i celých textových pasáží působí jako výraznější spíše u K. Schulze než u J. Čepa. V ***Schulzových*** povídkách bývají do popředí stavěny neobvyklé rysy postav, prostředí, zvláštnost až bizarnost situací a jejich negativní stránky[8], srov.:

(1) *Do Brna přijel pozdě večer, byla zima, trochu blátivého sněhu leželo v ulicích a do něho kalně svítily lucerny, nažloutlé jak boule hnisu. První dojem byl ze všeho nejodpornější. Byl špinavý zimní večer, ulice od nádraží byla šedivá a výkladní skříně svítily mdle a napůl osleplé. Ohavné činžáky trčely do tmy a po nich běhaly skvrny světla. Díval se překvapeně do tváří lidí, a tyto tváře byly netečné, unavené a lhostejné. Pak později tam potkával lidi s umělým veselím a lidi na nekonečných cestách, a všichni byli takoví.* (K. Schulz: Per amica silentia lunae, s. 55[9]).

(2) *Město bylo stále temné, ač podle toho, co viděl kolem sebe, by se zdálo, že život je veselý. Nikdy tomu nerozuměl. Ulice pulzovaly klidným tempem, prostor v nich se úžil, vzduch byl suchý a bavlněný prach vyletoval z tkalcovských továrních strojů, básníci se zde vraždili pro severskou nemoc a olejovitá sedlina továrních ulic čpěla do listnatých lesů, rozehřátých neustále se měnícími barvami. I hříchy zde byly olejovité, i práce olejovitá.* (K. Schulz: Per amica silentia lunae, s. 55).

Nepříjemná, až depresivní atmosféra večerního Brna je postihována slovy vytvářejícími obraz nevlídného počasí (*zima, blátivý sníh, špinavý zimní večer*), nečistého nočního města (*kalně svítily lucerny, skvrny světla, šedivá... ulice, ohavné činžáky*),

---

[5] V tomto příspěvku nás zajímá výhradně meziválečná povídková tvorba tohoto autora.

[6] Med, J.: c. d., s. 8; Novák, A.: Stručné dějiny literatury české, Olomouc 1947, s. 676; Zacha, A.: c. d., s. 105.

[7] Expresivní zabarvení těchto výrazů hraničí s vulgárností. Zřejmě je však rozdíl v tom, jak působí na dnešního čtenáře Čepových povídek a jak působily na čtenáře 20.–40. let. Srov. Hora, P.: K některým aspektům slovesného umění Jana Čepa, Česká literatura 1998, s. 603.

[8] Čeští spisovatelé 20. století, Praha 1985, s. 556–558; Justl, V.: Proměny a konstanty Karla Schulze aneb Cesta krásy, in: Schulz, K.: Blázen před zrcadlem a jiné prózy, Praha 1966, s. 7–28; Novák, A.: c. d., s. 682–683; Soldán, L.: c. d., s. 214.

[9] Všechny citáty K. Schulze z: Schulz, K.: Tvář neznámého a jiné prózy, Třebíč-Rosice u Brna, 1998.

odpovídají jí i výrazy charakterizující náhodně potkané lidi (*tváře netečné, unavené, lhostejné; lidi s umělým veselím...*). Text (2) obsahuje řadu výrazů, kterými se autor zřejmě snaží u čtenáře navodit nepříjemné pocity: *vzduch byl suchý a bavlněný prach vyletoval...; olejovitá sedlina továrních ulic čpěla do listnatých lesů; hříchy olejovité; práce olejovitá.*

V povídce *Blázen před zrcadlem* (zejména v jejích úvodních pasážích) je detailně vykresleno nepříjemné, až odpuzující prostředí opuštěného domu, korespondující se stručným postižením charakteristiky jeho majitele:

(3) *Za posledními domky továrního předměstí se musilo jít ještě kus cesty úhorem přes železniční trať a pak dál po žloutnoucí, vyprahlé trávě podél hromad všelijakých odpadků, hnijících kostí, hadrů a různé sem odhozené veteše, tak naprosto nepotřebné, že ani ti nejchudší z blízké vagonové kolonie v ní už nic nehledali. Slunce zde svítilo tak, jako svítí jen na periferii, a jeho rezavé světlo se plouhalo po haldách zkrouceného plechu a železa, po kalných střepinách rozbitých lahví a po několika málo akátových keřích, dusících se ve vápencovém prachu. Kaluž vody hnila u cesty a vítr z továrních komínů sem zanášel palčivě štiplavý kouř, vše bylo šedé a zchátralé a toliko večerní temnota, zastírající tuto nezměrnou ohyzdnost, byla zde asi milostivá a* milosrdná… (K. Schulz: Blázen před zrcadlem, s. 99).

(4) *Pro každého jiného byl dům nápadný pouze svou ohyzdností. Trčel v prázdném prostoru na kopci jako šedý morový sloup, jehož světci byly zchátralé postavy tuláků a nevěstek, plížící se k němu jako k poslednímu útulku svého náhodného noclehu, vydané jako on všem nepohodám, bouřím a lijákům.* (K. Schulz: Blázen před zrcadlem, s. 99).

(5) *Byl to malý, hubený človíček žlutavě chorobné pleti, s nízkým čelem a protáhlého obličeje; s nikým se nestýkaje, samotářsky zde bydlil uprostřed svých sbírek... (...)*[10] *... ale často svítíval až dlouho do noci a pak osvětlené okno leželo na husté tmě jak padlá dohasínající hvězda. Jeho smrt se poznala až za velmi dlouhou dobu, takřka náhodou, a mrtvola byla odnesena již v rozkladu. Písemnosti nezanechal žádné, a tak tento život se skončil stejně nepoznán, jako nezpoznaný trval mezi cizími. V domě opatřeném jen několika kusy nejnutnějšího nábytku, ostatně ihned ukradenými, byly nalezeny jen upomínky z jeho cest, svědčící, že cestoval dlouho, hodně a daleko. Byly zde všelijaké podivné nástroje a divošské, barbarské masky, velmi odpuzující a jakoby sňaté s tváří lidí udávených, různé zbraně, jaké si mohla vymyslit jen nejrafinovanější krutost...* (K. Schulz: Blázen před zrcadlem, s. 100).

---

[10] (...) signalizuje, že část textu byla vynechána.

Z textu (5) je zřejmé, že K. Schulz si vybírá postavy pohybující se spíše na periferii společnosti kvůli chudobě, nemoci, popř. kvůli podivínské povaze. Jejich vlastnosti a chování mohou budit spíše antipatie, až odpor, srov. i text (6):

(6) *Tedy: Voršila je stará, bláznivá žebračka, věc pro posměch. Tato drobná a vyschlá stařena má úzký ptačí obličej, zakřivený nos, vrásčitou tvář a široký, slaměný klobouk, rozmočený nesčíslnými lijáky, dávno spálený sluncem a vždy natržený pouličními rvačkami. Zpod něho visí zprahlé chuchvalce šedých vlasů, zpečených nečistotou. Je to obvyklá, všední žebračka, na které není nic důležitého, ani významného.* (K. Schulz: Balada o deštníku, s. 81).

Působivost negativně zabarvených expresivních substantiv (*periferie, prach, odpadků, veteše, ohyzdnost, tuláků a nevěstek, lijákům, krutost, žebračka, chuchvalce, nečistotou*), adjektiv (*zkrouceného, rozbitých, šedé a zchátralé*) nebo sloves (*hnila, zanášel, trčel*) bývá zvýrazněna i jejich spojením, srov.: *hnijících kostí, hadrů; kalných střepinách rozbitých lahví; dusících se ve vápencovém prachu; vítr... sem zanášel palčivě štiplavý kouř; kaluž vody hnila u cesty; trčel v prázdném prostoru u cesty jako šedý morový sloup; divošské, barbarské masky, velmi odpuzující; lidí udávených; zakřivený nos; klobouk, rozmočený nesčíslnými lijáky; zprahlé chuchvalce šedých vlasů, zpečených nečistotou.* V kontextu citově zabarvených výrazů získávají negativní expresivitu i slova vyjadřující např. pouhou intenzitu, např. *nezměrnou ohyzdnost, nejrafinovanější krutost, drobná a vyschlá stařena, úzký ptačí obličej, pouličními rvačkami*, přirovnání s využitím oxymora *jak padlá dohasínající hvězda.*

Zdůrazňování nepříjemných rysů postavy nepatří právě k typickým rysům povídek ***J. Čepa***. S takovým přístupem se setkáváme v Člověku na silnici, ovšem vykreslení osobnosti J. Rypáčka vyznívá více jako postižení bezbrannosti než odpudivosti:

(7) *Sotva krám zařídili, zdál se špinavý a starý. Na stěnách se objevily syrové šmouhy, z podlahy vyrazila píseň, zrcadla zašla, mísy se kus urazilo. Holič postával přede dveřmi v plášti, který hned první den vypadal nečistý, a kouřil cigarety, lelkuje po lysém prostranství s několika stvoly vrbiny a lopuchu. Byl mladý a bledý, s pihami v obličeji a se stínem zasmušilosti v očích. (...) Ale i tady se všecko brzy pokrylo korou lepkavé šedi, věci pustly a oprýskávaly, duše churavěla znechucením. Stávalo se, že neměl co dělat od rána do večera, a zákazníci, kteří sem zabloudili, opovrhovali pudrem a kolínskou vodou.* (J. Čep 1991: Člověk na silnici, s. 298).

(8) *A ke všemu to jméno, Rypáček! Josef Rypáček! Zastavoval se v své osamělosti před zrcadly v krámě a zpytoval nemilosrdně tvář hledící z šedě stříbrné plochy, vyjevené a zlé oči, plné smutku a žízně, vpadlé tváře, strnisko ryšavých vousů. Tak sám*

proti sobě, prázdný a ostrý na všechny strany! Josef Rypáček! Tohle je on a tohle má všecko okolo sebe, něco, co nechtěl a co už ze sebe nemůže střást. (...) *Pak přišlo dítě, nové starosti, krám stále prázdný, před okny rozbité střepy, smetí, popel a hnus a temný kvas vzpoury.* (J. Čep 1998: Člověk na silnici, s. 299[11]).

(9) *Jindy se mu stávalo, že se octl za úsvitu na cestě k svému předměstí a motal se jako opožděný noční motýl mezi šedými zdmi, jejichž okna se ještě neprobudila.* (...) *Pak se silnice protáhla do polí, před jarem ještě černých a syrových, a jeho sešlapané opatky ťukaly chabě do vyčnívajícího kamení.* (J. Čep 1991: Člověk na silnici, s. 300).

(10) *Močály starého řečiště byly napojeny z ledových ker a voda mezi kamennými břehy tekla tvrdě sinavá.* (J. Čep 1991: Člověk na silnici, s. 301).

V textech (7)–(10) vedle expresivních slov vyvolávajících nepříjemné pocity (*špinavý, šmouhy, plíseň, zašla, nečistý, korou lepkavé šedi, oprýskávaly, znechucením, opovrhovali*) získávají negativní zabarvení také výrazy *starý* (ve spojení se slovem *špinavý*), *syrové* (ve spojení se slovem *šmouhy*), *urazilo se* (*kus mísy*), *lysém* (ve spojení s výrazem *prostranství*), *vyjevené* (ve spojení se slovem *zlé*), a v přirovnání dokonce i výrazy *stvoly vrbiny a lopuchu* (situované na *lysé prostranství*). Působivé je využití oxymora *tvář hledící z šedě stříbrné plochy, vyjevené a zlé oči*, v němž se spojily výrazy s protikladnou emocionální stylovou hodnotou. V ukázkách z povídek J. Čepa evokují příbuznost s jazykovými prostředky líčení v povídkách ***K. Schulze*** výrazy *zežloutla, rozbité střepy, smetí, popel, hnus a temný kvas*, (*voda*) *tvrdě sinavá* (srov. v Schulzových textech *lucerny, nažloutlé jak boule hnisu*; *olejovitá sedlina*; *hnijících kostí, hadrů*; *zchátralé postavy tuláků a nevěstek*; *divošské, barbarské masky; sňaté s tváří lidí udávených*). Nechybí ani oxymoron *motaje se jako opožděný noční motýl* (noční motýl je většinou spojován s představami krásna). Následující úryvky z ***Čepových*** textů ukazují, že je v nich využíván kontrast, a to mezi výrazy vyjadřujícími lítost (*ubohá žena, marný a zoufalý pláč*) a odpor (*skučení, jak dravec rve zobákem kusy krvavého masa*). Neobvyklé je spojení jazykových výrazů postihujících negativní vztah, rozpaky až nechuť (avšak nikoli odpor) hlavního hrdiny (Cyrila) i k ženě, u které bychom předpokládá-li, že v senzitivním člověku vyvolá spíše soucit:

(11) *Tvář ubohé ženy se zase stáhla a z ňader se jí vydralo žalostné skučení.* (J. Čep 1991: Můra, s. 101).

(12) *Cyril vyskočil z postele a poslouchal ten pláč, pronikající z pokoje paní Frýbortové, marný a zoufalý pláč, drásající nitro nešťastné ženy, jako dravec rve zobákem kusy krvavého masa.* (J. Čep 1991: Můra, 103).

---

[11] Všechny citáty J. Čepa z : Čep, J.: Dvojí domov, Praha 1991.

Schulzovy texty (1)–(6) a texty J. Čepa (7)–(12) ukazují, že možnosti jazyka vyvolat nepříjemné prožitky nejen citové, ale také fyzické – zápach, pocit prašnosti, mastnoty, nečistoty (např. *hnijících kostí, hadrů...; dusících se ve vápencovém prachu, kaluž vody hnila u cesty*; *palčivě štiplavý kouř*) využívá ve větší míře K. Schulz, ale i J. Čep líčí někdy prostředí, postavy a situace, do nichž se dostávají, naturalisticky a se zdánlivou bezohledností[12]; avšak slova a slovní spojení *krám... špinavý a starý, korou lepkavé šedi, oprýskávaly, střepy, smetí, popel, hnus...* charakterizují prostředí sice nečisté, zanedbané, ale ne odpudivé do té míry jako prostředí líčené K. Schulzem. Osobní charakteristiky *vypadal nečistý a kouřil cigarety*; *žalostné skučení, drásající nitro nešťastné ženy, jako dravec rve zobákem kusy krvavého masa* mohou totiž vyvolat představu člověka vzbuzujícího odpor, ale také člověka nešťastného a nenáviděného více sebou samým než svým okolím. V Čepově povídce *Rozárka Lukášová* se setkáváme s prolínáním naturalisticky vylíčené reality a snění – s jevem typickým především pro Schulzovy povídky[13].

(13) *A najednou, když se toho nadála nejméně... Když se cítila vyprahlou a rozpukanou jako škvára na chodníku... Pěšinka se vinula pod větvemi švestek od studny ke stodole, ale tak veselá a svěží, hruška před humnem byla plna prozářeného stínu, stíny ležely na jitřní orosené zemi a na měkké trávě, zachvívajíce se hlubokým štěstím – (...) A od dvířek v zahradě se zjevila pojednou na pěšince nebožka matka, tak krásná, mladá, s úsměvem tak čirým, jako by nikdy nebyla poznala zármutku, s košíkem na ruce, tak, jak se vracívala v pátek z města...* (J. Čep 1991: Rozárka Lukášová, s. 57).

(14) *Překročila práh potácejíc se a jen jako mlhou uviděla odrolenou zeď s houštím kopřiv a uzounkou pěšinku pod stromy od studny ke stodole. Ústa se jí pootevřela prudkým sevřením srdce a Rozárka se skácela do vozu jako bezduchá. Dni v městečku, kam ji muž zavezl, jí míjely v otupělosti a v zoufalství. Octla se v špíně beze světla, beze vzduchu, nasáklé kouřem a zápachem papírny, uprostřed malého dvorku bez jediné travičky a ve vlhké jizbičce, která ji škrtila a řezala jako krabice z rezavého plechu. V sousedství se celý čas hašteřily ucourané a sprosté ženštiny, oslovujíce se „paní", a vedle dvorku, ležícího za řekou, bylo městské rumiště. (...) A najednou, když se toho nadála nejméně... Když se cítila vyprahlou a rozpukanou jako škvára na chodníku... Pěšinka se vinula pod větvemi švestek od studny ke stodole, ale tak veselá a svěží, hruška před humnem byla plna prozářeného stínu, stíny ležely*

---

[12] Sezima, K.: Menší próza I., Lumír 1935, s. 215; Fučík, B.: Básník dvojího domova, in: Čep, J.: Dvojí domov, Praha 1991, s. 342.

[13] Soldán, L.: c. d., s. 213–214.

na jitřní orosené zemi a na měkké trávě, zachvívajíce se hlubokým štěstím... (J. Čep 1991: Rozárka Lukášová, s. 56–57)

Jako prostředku pro odlišení reality a snu využívá J. Čep kontrastu[14], hranice mezi nimi je tedy zřejmá. Realita je líčena jako utrpení přecházející až ve fyzickou bolest (*skácela se do vozu jako bezduchá*; *Rozárka žloutla a kašlala*; *když se cítila vyprahlou a rozpukanou jako škvára na chodníku*), snění postihují výrazy líčící příjemné pocity nebo skutečnosti, které je vyvolávají (*pěšinka se vinula pod větvemi švestek od studny ke stodole, ale tak veselá a svěží; hruška před humnem byla plna prozářeného stínu*; *na jitřní orosené zemi*; *zachvívajíce se hlubokým štěstím*; *nebožka matka tak krásná, mladá, s úsměvem tak čirým...*). Ovšem ani v Čepově tvorbě nechybějí povídky, v nichž vystupují hrdinové, kteří jako by nebyli schopní, nebo ani nechtěli rozhraní skutečnosti a snění vnímat. Např. ústřední postavy povídek *Zbloudilý* (Petr Kleofáš) a *Cesta na jitřní* (Cyril Nedoma) prožívají většinu své noční cesty v setkáních s nevysvětlitelnými jevy nebo s neznámými postavami, reflektovanými jako přízraky[15]:

(15) *Procitl náhlým zamrazením: jako by někdo vysoký, tmavý a přece průsvitný stál za jeho zády a pozoroval ho s neskonalou lítostí a láskou.* (J. Čep 1991: Zbloudilý, s. 39).

(16) *Vítr se utišil a vzduch zvlhl a oteplil se. Pahorky a svahy krajiny přes den přísné a zachmuřené jako by byly ožily v temnu a staly se přátelskými. Kdosi jako by se upřeně díval na Petra Kleofáše bdělýma očima.* (J. Čep 1991: Zbloudilý, s. 40).

V textech (15) a (16) je splývání skutečných a zdánlivých zážitků způsobeno spíše představivostí, emocionálním vypětím ústřední postavy „zbloudilého", vyvolaným zřejmě úzkostí z bloudění a únavou, obavami, nejistotou. Kromě toho je v (16) zvláštním způsobem využito personifikace (*pahorky .... se staly přátelskými*).[16] Nezřetelnost hranice snění, představ a skutečnosti se v textu (17) odráží ve vědomí spojení živého člověka (Petra Kleofáše) se zemřelými přáteli („svými mrtvými"[17])

---

[14] Fučík, B.: c. d., s. 340–341; Svoboda, J.: Člověk mezi dvěma krajinami (Polarita domova a cizosti v próze Jana Čepa), in: Česká literatura, 1998, s. 572–573.

[15] Srv. Sezima, K.: c. d., s. 214; Sezima, K.: Menší próza 5. Jan Čep. Zeměžluč, Lumír 1931, s. 531. K. Sezima v obou článcích doslova píše: „U Čepa to šlo zprvu až do bdělých záměn sebebližších osob a věcí za přeludy a přízraky, div ne za pojmová abstrakta. Biologické procesy bývaly odmocňovány spiritualismem, jako zas naopak přízemní hmotná tíže lámala svobodný duchovní vzlet."

[16] Na Čepovo zajímavé využívaní personifikace upozornil Hora, P.: c. d., s. 604.

[17] Srv. přednášku J. Čepa Básník a jeho inspirační zdroje, kterou pronesl v Litovli 14. 12. 1940. Její text otiskl J. Med v Listu pro literaturu 1990, č. 4, s. 4–5). Jako jeden ze svých vlastních inspiračních zdrojů J. Čep doslova uvedl „...vědomí o tajemném společenství živých a mrtvých, minulých i budoucích, kteří jsou svázáni poutem tělesného i duchovního rodu, lásky i viny, vzájemné zásluhy a oběti. Věříme a víme, že nejsme nadobro oddělení od těch, kteří už odešli, oni mohou pomoci nám a my jim", c. d., s. 5.

(17) *Petr Kleofáš seděl vzadu na hromadě pytlů, díval se dojatě na světla před sebou a myslil na své mrtvé. „Aspoň vy mi zůstaňte věrni!" úpěl tiše, a bylo mu pojednou, jako by byl uzavřel s krajem nesmírně vážnou úmluvu. Jako by byl býval připuštěn do jakési jeho intimnosti, a za to byl vzal na sebe jakýsi těžký závazek.*

„Co mě čeká za těmi okny?" myslil si, když hleděl do dědiny ve tmě u svých nohou, v které se kryl jeho blízký, možná, a přece naprosto neznámý osud. „Snad se to začne ještě dnes večer, jen co pootevřu dveře," myslil si; „snad jsou už jenom ty dveře mezi mnou a neznámou katastrofou." U kostela se cesty rozdvojovaly. Stařík zastavil, Petr mu poděkoval za svezení a dal se nahoru do vsi. Neuviděli se už potom nikdy. (J. Čep 1991: Zbloudilý, s. 42–43).

Dojem splývání fantazijních představ a reality je zvýrazněn skutečností, že tento text celou povídku *Zbloudilý* bez dalšího vysvětlení zakončuje. Stejně tak bez vysvětlení zůstávají tajemné skutečnosti v textech z povídky *Cesta na jitřní*, srov.:

(18) *Cyril Nedoma slyší zvuky svých kroků i kroků matčiných, a z dálky (daleké? nedaleké?) k němu zaznívají tytéž kroky, jenže o dvacet let mladší, kroky dítěte a mladé ženy; a ty zvuky jsou tak známé, tak skutečné, kdežto dnešní chůze je tak nepravděpodobná, tak neuvěřitelná!* (J. Čep 1991: Cesta na jitřní, s. 131–132).

(19) *Ale noční ticho bylo čím dál tím živější, ruch kroků na zmrzlé půdě byl čím dál tím hlasitější a černé obrysy lidských postav houstly na všech stranách, jako by se vynořovaly ze země. Cyril s matkou předešli několik těch postav, tmavých a mlčenlivých, obklopených svým tajemstvím, známým jenom Bohu, a nepoznali jich. Kdo ví, snad to byli jejich sousedé, snad lidé z farnosti docela cizí, lidé docela neznámí – jenom jejich tváře prosvítaly podivnou bledostí a zdálo se, že z nich vychází zvláštní tichý smích, pronikající rouškou jejich tajemnosti, smích nepochopitelně ironický... Cyril pohlížel s hrůzou do těch tváří, které míjel, a na paměť mu přicházela jména lidí dávno zemřelých...* (J. Čep 1991: Cesta na jitřní, s. 134).

Zajímavé je sledovat funkci pojmenovávání barev a stylovou hodnotu, kterou mohou získat, a to zejména v textech povídek ***K. Schulze***. V těch je zajímavé využití různých odstínů *žluté*, získávajících ve většině slovních spojeních negativní zabarvení. Pojmenovávají totiž většinou představy spojené se starobou, zatuchlostí, špínou, parným počasím, srov.:

(20) *...se musilo jít ještě kus cesty úhorem přes železniční trať a pak dál po žloutnoucí, vyprahlé trávě podél hromad všelijakých odpadků...* (K. Schulz 1998: Blázen před zrcadlem, s. 99)

(21) ... *a do něho kalně svítily lucerny, nažloutlé jak boule hnisu.* (K. Schulz 1998: Per amica silentia lunae, s. 55).

(22) *Parno bylo až k zalknutí. V naprostém bezvětří se vzduch vařil nad uhnětenou, ztvrdlou zemí, kterou rozpálené červencové nebe mučilo suchým žárem. Rovina, kruhovitě se otáčející, byla napěchována obilím a klasy stály jak těžká, nepohnutelná žlutá hmota, ztvrdlá vedrem a ukutá ve výhni tohoto žhnoucího dne.* (K. Schulz 1998: Prsten královnin, s. 139).

(23) ... *spíše vzpomínajíce na crčivé bystřiny a trávu, na níž si bylo možno odpočinouti, zatímco sklánějící se klasy žlutého obilí mřely na hlinité zemi a zrosené pavučiny mezi stébly trávy chladily jejich bosé nohy.* (K. Schulz 1998: Legenda o svaté Voršile, s. 32).

(24) *Byl to malý, hubený človíček žlutavě chorobné pleti?* (K. Schulz 1998: Blázen před zrcadlem, s. 100)

I v povídkách ***J. Čepa*** se pojmenování odstínů *žlutél žloutnoucíl nažloutlé* barvy objevuje ve spojení s obrazem chorobného vzezření člověka:

(25) *Klempířské nůžky a kleště ležely celé dny netknuty a po podlaze se válely kusy plechu se zoufale mdlým odleskem kalných jiter. Rozárka* ***žloutla a kašlala.*** (J. Čep 1991: Rozárka Lukášová, s. 56).

(26) *Amálka zošklivěla těhotenstvím,* ***zežloutla****, začala ho nenávidět.* (J. Čep 1991: Člověk na silnici, s. 299).

Ve všech případech pojmenování odstínů žluté (*žlutavě, žloutnoucí, nažloutlé*) působí jako prostředek pro dokreslení odpudivosti člověka a prostředí v důsledku kontextového spojení s dalšími slovy se silnou negativní expresivitou (*chorobné, vyprahlé, odpadků, boule hnisu*), popř. s výrazy zachycujícími obraz krajiny v dusném suchém počasí. U ***K. Schulze*** bychom mohli v některých povídkách hovořit až o využití tzv. „barevné expresivity" – např. v *Legendě o sv. Voršile*, v povídce *O majáku, mrtvém hlídači a nevěrné ženě*:

(27) *Byly plné vlhkých a teplých močálů a bažin, z nichž se rozlézaly ztřeštěné zimnice a chorobné výpary, dusivá bílá oblaka, chvějící se mezi hutným stínem stromů, nachýlených a černých. Lesy zsinalé a přikrývající zemi černým závojem temnot* (...) *Hleděly s radostnou nadějí do modrání dnů a rezavění večerů, usmívajíce se na svoji bolest a vystrojené novou svěžestí.* (K. Schulz 1998: Legenda o svaté Voršile, s. 31, 37).

(28) *A hlubiny rostly, rostly na všech stranách, nebylo již možno rozpoznat ničeho, ani skály, ani břeh, ani moře, jen jedinou nepřetržitou řadu vysokých křičících vln*

pod fialovými hroty blesků (...) Jako by země pukala a padala do moře. Jako by ohromný šupinatý plaz olizoval oblohu červeným jazykem. (K. Schulz 1998: O majáku, mrtvém hlídači a nevěrné ženě, s. 25).

(29) ... *starý lodník přistoupil k oknům a toužebně se zahleděl do tmy, „znovu chce do světa za zlatem, za krásným, žlutým, třpytivým zlatem...“* (K. Schulz 1998: O majáku, mrtvém hlídači a nevěrné ženě, s. 23).

(30) *Vpravo vlevo ležela* ***ve tmě*** *pole pokrytá sněhovým popraškem* (...) *Ležela tiše v mrazu a* ***ve tmě, černá a holá***... (J. Čep 1991: Cesta na jitřní, s. 131)

(31) *Nebe nahoře bylo zalito hustou* ***černí****, ani jedna hvězda nesvítila.* (J. Čep 1991: Zbloudilý, s. 41).

Příklady (27)–(31) ukazují možnost využití pojmenování dalších barev k postižení nepříjemných pocitů a syrové atmosféry (srov. (27), (28), popř. atmosféry tajemna (srov. (29)). U ***J. Čepa*** je využití barev méně výrazné, nápadné je opakování pojmenování černé barvy např. v povídce *Cesta na jitřní*, *Zbloudilý*. „Jazyková barevnost“ je spojena i s oxymorem: *polí, před jarem ještě černých a syrových* (s jarními poli bývají často spojovány spíše pozitivní asociace), *ani jedna hvězda nesvítila* (nabízí se zde srovnání s Schulzovým básnickým obrazem z textu (5) *osvětlené okno leželo na husté tmě jak padlá dohasínající hvězda*).

Obraz prostředí detailně vykreslený pomocí výrazných emocí často zatlačuje do pozadí dějový spád a někdy se v něm ztrácejí i samotné subjekty postav. Právě pro zdůrazňování emocionálních prožitků a jejich někdy až naturalistické líčení, nevyhybání se postižení nepříjemných fyzických pocitů a představ, pro zdánlivě syrové a bezohledné vykreslení neutěšeného prostředí a vědomí blízkosti smrti připisují literární teoretici krátkým prózám J. Čepa i K. Schulze tzv. „barokizující rysy“[18].

---

[18] Soldán, L.: c. d., s. 214; Vlašín, Š. a kol.: Slovník literární teorie, Praha 1984, s. 41; Fučík, B.: c. d., s. 341–342.